

ний недостаток этой очень важной и интересной для науки и медицинской высшей школы книги, является сравнительно небольшое количество обработанных источников иностранной литературы. В основном, это фундаментальные переводные монографические издания.

В заключение следует отметить, что по своей фундаментальности монография В.С.Пикалюка, А.Ю.Османова "Фило-, онтогенез органов и систем людини" является не только серьезным научным трудом, с современных позиций

освещающим вопросы пренатального онтогенеза органов и систем человека в норме и при нарушениях эмбриогенеза, но и может стать существенным подспорьем для студентов высших медицинских учебных заведений III-IV уровней аккредитации в изучении не только эмбриологии и анатомии человека, но и смежных медицинских дисциплин. Данная книга представляет значительный интерес не только для фундаментальной морфологии, но и имеет большое значение для клинической практики.

**Ю.Т.АХТЕМИЙЧУК, профессор,
Г.А.МОРОЗ, доцент.**

© Олійник Л.О., 2011

**ЛИКВОР КАК ГУМОРАЛЬНАЯ СРЕДА ОРГАНИЗМА / [ПИКАЛЮК В.С.,
БЕССАЛОВА Є.Ю. ТКАЧ В.В. (мл.) И ДР.]. – СІМФЕРОПОЛЬ: ИТ
"АРИАЛ", 2010. – 192 с.**

Становлення лікворології як науки нерозривно пов'язано з роботами Ліни Соломонівни Штерн, Олександра Петровича Фрідмана та Владислава Вікторовича Ткача. Фундаментальна праця Л.С.Штерн "Непосредственная питательная среда органов и тканей" (1960) містить результати експериментально-клінічних досліджень спинномозкової рідини та гематоенцефалічного бар'єру. Ці дослідження, розпочаті Ліною Соломонівною в Женеві, стали прямим розвитком ідей Клода Бернара і його вчителя Мажанді. Згодом дослідження гуморальних середовищ і бар'єрних механізмів вчена продовжила в спеціально організованому Московському фізіологічному інституті, створивши потужну наукову школу. Її ідеї лягли в основу роботи багатьох науково-дослідних лабораторій світу, давши потужний поштовх до подальшого розвитку вчення про єдину нейроімуноендокринну регуляторну систему організму.

Робота А.П.Фрідмана "Основы ликворологии. Учение о жидкости мозга", що витримала п'ять перевидань у минулому столітті, присвячена вивченню біологічних властивостей і складу спинномозкової рідини. Автор зробив

чимало експериментальних відкриттів, систематизував величезний матеріал, обґрунтував розроблення способу забору спинномозкової рідини від великої рогатої худоби та ймовірного створення на її основі ксеногенного біопрепарату.

Передбачивши і випередивши загальносвітову тенденцію комплексного вивчення регуляторних систем, кримський анатом Владислав Вікторович Ткач, спираючись на зазначені праці, змінив напрям власної наукової діяльності – від дослідження оболонок мозку до вивчення морфофізіології і біологічних властивостей ліквору, його ефектів при парентеральному введенні і ролі в регуляції функцій організму в нормі та при патологічних станах. Понад 50 років більшість наукових публікацій, присвячених вивченню ліквору як гуморального середовища і найважливішої біологічної рідини організму, виходили зі стін Кримського державного медичного університету, з-під пера Владислава Вікторовича Ткача та його учнів. Створена сировинна база для збирання ліквору та лабораторія гетеролікворології, проведені численні дослідження біологічних властивостей ліквору. Робота проводилася не лише на кафедрі нор-

мальної анатомії, але й на кафедрах патологічної фізіології, хірургії, шкірних хвороб, гістології, медичної біології. Низка захищених дисертаційних робіт присвячена вивченню ефектів ксеногенної спинномозкової рідини на окремі органи і системи організму.

Далекоглядність професора В.В.Ткача як вченого дозволила створити новий напрям у лікворології, одержати чимало цікавих даних. Вінець своєї роботи Владислав Вікторович вважав видання монографії про ліквор як про гуморальне середовище організму. До останніх днів життя він керував науковим пошуком своїх учнів, упродовж декількох років збирав матеріал для майбутньої монографії. І як тільки перший етап досліджень завершився, професор дозволив своїм учням розпочати роботу над монографією. Проте наукова праця "Ликвор как гуморальная среда организма" (Симферополь: ИТ "АРИАЛ", 2010, 192 с.) вийшла вже після його смерті і присвячена світлій пам'яті вчителя.

У даний час професор В.С.Пикалюк, за загальною редакцією якого ця книга побачила світ, очолює науково-дослідну роботу з лікворологічного напрямку в Кримському державному медичному університеті. Його талант керівника, колосальний досвід ученого і педагога створили умови для продовження справи, розпочатої раніше. Додавши роботі академічності, він зумів організувати складні дослідження фізико-хімічних властивостей ліквору, зосередив-

ши увагу молодих учених на дослідженні впливу ліквору на нейроендокринну, імунну і кровотворну системи, завершивши виданням даної монографії найважливіший етап роботи свого попередника. Фундаментальне видання не лише підсумовує багаторічні дослідження спинномозкової рідини, але й відкриває новий етап у вивченні загадкового субстрату з позицій єдності нервової, ендокринної та імунної систем. У взаємозв'язку з системою стовбурових клітин очевидно, що в найближчому майбутньому дана книга матиме логічне продовження, зумовлене швидким нагромадженням експериментальних даних.

Відразу після виходу книги результати роботи Бессалової Євгенії про регуляторні ефекти ліквору на нейроендокринну і репродуктивну системи були удостоєні Премії Президента України для молодих вчених. Максимом Кривенцовим, Віктором Кісельовим і Лейлею Шаймардановою проведені глибокі дисертаційні дослідження і отримані нові дані про вплив ліквору на центральні та периферійні органи імуногенезу, надниркові залози.

Отже, рецензована монографія уособлює спадкоємність поколінь, демонструє нерозривний зв'язок минулого і майбутнього в процесі наукового пошуку. Переконані, що наукова праця "Ликвор как гуморальная среда организма" викличе велике зацікавлення у науковців як теоретичної, так і практичної медицини.

І.Ю.ОЛІЙНИК, доктор медичних наук.